

Elżbieta Psyk-Piotrowska*

BADANIE KAPITAŁU SPOŁECZNEGO LGD – UZASADNIENIE PROBLEMU, ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE, PODSTAWOWE WYNIKI BADAŃ¹

Abstrakt. Celem artykułu jest przedstawienie założeń i wyników badań zrealizowanych w ramach grantu finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki: „Struktura i uwarunkowania kapitału społecznego lokalnych grup działania”. Punktem wyjścia jest koncepcja badawcza, w której przedłożono cele, problematykę oraz metodologię zrealizowanych badań. W drugiej części opisane są wyniki badań, które stanowią podstawę do weryfikacji hipotez dotyczących poziomu, struktury i uwarunkowań (gospodarczych i społecznych) kapitału społecznego LGD. Wyniki wskazują na stosunkowo wysoki (jak dla obszarów wiejskich) poziom tego kapitału, w dużej części warunkowany wysokim poziomem kapitału ludzkiego członków. Stwierdzono dekompozycję elementów (zaufania, norm i wartości oraz sieci współpracy) składających się na kapitał społeczny (najwyższą średnią wartość uzyskał wymiar norm i wartości, najniższą – sieci).

Hipotezy, dotyczące zależności kapitału społecznego LGD od aktywności społecznej, gospodarczej i współpracy międzysektorowej, nie znalazły potwierdzenia w świetle wyników badań. Artykuł kończą rekomendacje dla praktyków.

Słowa kluczowe: kapitał społeczny, komponenty kapitału społecznego, podejście LEADER, lokalna grupa działania.

1. Wstęp

Poziom kapitału społecznego jest jednym z ważnych czynników warunkujących rozwój zrównoważony i wielofunkcyjny wsi europejskich, w tym polskich. Dużą rolę dla pomnażania tego kapitału przypisuje się podejściu LEADER.

* Prof. ndzw. UL, dr hab., Katedra Socjologii Wsi i Miasta, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Uniwersytet Łódzki, ul. Rewolucji 1905 r. nr 41/43, 90-214 Łódź.

¹ Artykuł ma na celu zaprezentowanie założeń, przebiegu i najważniejszych wyników badań socjologicznych, podjętych w ramach projektu „Struktura i uwarunkowania kapitału społecznego lokalnych grup działania”, finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki, umowa nr 6996/B/H03/2011/40. Zawartość artykułu jest skrótem najważniejszych treści zawartych w książce: P s y k - P i o t r o w s k a i in. 2013.

Wszystkie jego „edycje” w Polsce przyczyniły się do powstawania i rozrastania się partnerstw terytorialnych pod nazwą lokalne grupy działania (LGD). I chociaż są to struktury stosunkowo młode, to oczekuje się, że będą miały istotne znaczenie dla rozwoju polskiej wsi.

Zespół naukowy z Instytutu Socjologii Uniwersytetu Łódzkiego zrealizował w ramach projektu, finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki (w okresie od 2 sierpnia 2011 do 4 kwietnia 2013 r.) badania struktury i uwarunkowań kapitału społecznego LGD, funkcjonujących w województwach Polski o najmniejszej (trzy województwa) i największej (trzy województwa) sieci tych struktur. Interesowały nas LGD, które wdrażały schemat II i obecnie realizują ósą czwartą Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007–2013 r. (PROW), gdyż funkcjonują na tyle długo, że można zakładać względne ustabilizowanie relacji między ich członkami. Pozwala to odnieść się do ich cech, a w szczególności określić powiązania uczestników sieci, zaufanie, jakim siebie darzą, normy i wartości, którymi kierują się w swoich działaniach.

2. Metodologiczne założenia badań

Realizacja projektu badawczego miała przyczynić się do wzbogacenia wiedzy teoretycznej na temat znaczenia i specyfiki polskich lokalnych grup działania w kontekście teorii kapitału społecznego, ale także zyskać wymiar aplikacyjny. Podjętym badaniom towarzyszyły, zatem, dwa rodzaje przesłanek: poznawcze oraz aplikacyjne.

Jako najważniejsze cele naukowe przyjęto:

- 1) rozpoznanie poziomu i struktury kapitału społecznego lokalnych grup działania w sześciu wybranych województwach w Polsce,
- 2) zdiagnozowanie jego społeczno-ekonomicznych uwarunkowań,
- 3) stwierdzenie, czy stopień nasycenia województw lokalnymi grupami działania (mała lub stosunkowo duża sieć LGD) jest czynnikiem różnicującym poziom, strukturę i charakter kapitału społecznego tych partnerstw.

Wśród celów praktycznych założono:

- 1) przyczynienie się do wzrostu wiedzy członków LGD i instytucji odpowiedzialnych za wdrażanie podejścia LEADER w Polsce na temat uwarunkowań, a także efektów jego realizacji dla aktywizacji społeczności lokalnych i rozwoju obszarów wiejskich. Jak wynika z raportu Personality Star Data Base (PSDB) *Ocena funkcjonowania LGD realizujących LSR w ramach PROW 2007–2013* (2012: 5), połowa LGD nie realizuje żadnych badań poświęconych swojemu działaniu;

- 2) przekazanie uwag, wynikających z analizy zebranego materiału instytucjom zainteresowanym w doskonaleniu procedur związanych z podejściem LEADER.

Ramą teoretyczną podjętych badań stała się koncepcja kapitału społecznego autorstwa R. Putnama (1995: 258), według którego „Kapitał społeczny odnosi się do takich cech organizacji społeczeństwa, jak zaufanie, normy i powiązania, które mogą zwiększyć sprawność społeczeństwa ułatwiając skoordynowane działania”. Pochodną wyższego poziomu kapitału społecznego jest większe zaangażowanie znaczącej części społeczności w działania służące rozwiązywaniu ich wspólnych spraw. Trzy zmienne składowe: zaufanie, normy i sieci powiązań, wzajemnie się warunkują, wzmacniają i kumulują (Putnam 1995: 276). Osoby, które mają zaufanie do innych współobywateli, częściej pracują społecznie, włączają się w działalność społeczno-polityczną, uczestniczą w organizacjach lokalnych, wpłacają na cele charytatywne (Putnam 2008: 230–231). Poziom ich zaufania społecznego jest natomiast wyznaczony przez przyjęte i akceptowane normy i wartości, powszechne w społeczeństwie, zwłaszcza normę uogólnionej wzajemności², prawdomówności, solidarności, podmiotowości (Putnam 1995: 264–265).

Wnioski z przeprowadzonych badań miały dać odpowiedź m.in. na pytanie o to, jaki jest poziom kapitału społecznego LGD, ale także (w przypadku gdy kapitał ma cechy zdekomponowanego), który z jego komponentów (zaufania, norm i wartości lub sieci) jest najsłabszy i wymaga wsparcia oraz jakie konsekwencje może to mieć dla wdrażania podejścia LEADER. Potencjalnie większa spójność kapitału społecznego mogłaby przyczynić się do zwiększania efektywności działania LGD na rzecz wielofunkcyjnego i zrównoważonego rozwoju wsi oraz rozwoju jej społeczeństwa obywatelskiego. Wyniki analizy miały zatem stanowić przesłanki do zaproponowania sposobów i mechanizmów wzmocnienia najsłabszego komponentu.

Ważnym elementem koncepcji R. Putnama jest wyróżnienie dwóch wymiarów kapitału społecznego, określanych jako *bonding social capital* (kapitał wiążący) oraz *bridging social capital* (kapitał pomostowy). Są one charakterystyczne dla różnych typów sieci społecznych. Kapitał wiążący cechuje społeczność ekskluzywną, o zamkniętej sieci społecznej, ukierunkowanej na potrzeby i interesy członków, o silnej solidarności przede wszystkim wewnątrzgrupowej, o wysokim poziomie zaufania członków sieci do osób znanych, ale dużo niższym do nieznajomych (por. Frykowski, Starosta 2008: 43; Frykowski 2009: 67). Kapitał pomostowy przejawia się w otwartych sieciach społecznych, których uczestnicy zinternalizowali normy i wartości sprzyjające kooperacji wewnątrz, ale i międzygrupowej i którzy cechują się relatywnie wysokim poziomem zaufania do nieznajomych (por. Niesporck 2008: 26).

² Oznacza ona, iż jednostka dokonuje jakiegoś działania nie oczekując od partnera interakcji odwzajemnienia daru, lecz przyjmując, iż w nieokreślonej przyszłości ktoś inny może udzielić jej np. pomocy (Putnam 2008: 37).

To, jaki charakter ma kapitał społeczny lokalnych grup działania – wiązący czy pomostowy, czy ich członkowie stanowią sieć otwartą, czy zamkniętą – nie jest obojętne dla aktywizacji mieszkańców wsi i stwarzania możliwości włączenia się w proces przekształceń na obszarze zamieszkania.

Zbadaniu poziomu i struktury kapitału społecznego lokalnych grup działania posłużyły pytania zawarte w kwestionariuszu ankiety. Zagadnienia szczegółowe zawierały zmienne, które zostały przyporządkowane do trzech komponentów kapitału³:

Dla określenia wartości komponentu zaufania posłużyły zmienne:

- 1) zaufanie członków LGD do osób znanych (rodziny, sąsiadów, współpracowników spoza LGD oraz współpracowników z LGD),
- 2) zaufanie społeczne (do osób nieznanymi) cechujące członków LGD (tj. przekonanie, że większości ludzi można ufać oraz zaufanie do obcych osób spotykanych w różnych sytuacjach życiowych),
- 3) zaufanie członków LGD do instytucji i organizacji lokalnych (władz lokalnych, organizacji pozarządowych, lokalnych przedsiębiorców).

Jako wartości zmienne komponentu norm analizowano:

- 1) patriotyzm lokalny członków LGD – więź z gminą zamieszkania, uczestnictwo w ostatnich wyborach samorządowych, gotowość ponoszenia wydatków finansowych na rzecz promowania lokalnej kultury,
- 2) wartości i normy podzielane przez członków LGD – partnerstwo, rozumiane jako obszar spójny pod względem przyrodniczym, gospodarczym i kulturowym; norma powinności współpracy międzysektorowej; konieczność znajomości przez członków LGD procedur funkcjonowania LGD,
- 3) społecznikostwo badanych – gotowość do niesienia pomocy innym ludziom, chęć kontynuacji członkostwa w LGD, poziom poczucia podmiotowości badanych (posiadanie kontroli nad własnym życiem).

Jako zmienne komponentu sieci wyróżniono:

- 1) zaangażowanie członków LGD w sieci współpracy na rzecz partnerstwa lub gminy – praca na rzecz mieszkańców gminy, uczestnictwo w promowaniu lokalnej kultury,
- 2) uczestnictwo badanych w pracach LGD – ocena ich aktywności w pracach LGD w czasie realizacji schematu II Pilotażowego programu LEADER+ (PPL+), częstotliwość ich udziału w walnych zebraniach LGD, przepływ informacji o spotkaniach grupy wśród członków LGD, rodzaje spotkań, zrealizowane projekty,
- 3) poczucie wpływu członków LGD na funkcjonowanie partnerstwa – partycypacja członków LGD w procesach decyzyjnych grupy, podmioty sieci (liderzy, przedstawiciele struktur organizacyjnych LGD) w największym stopniu zaangażowane w prace grupy, przekonanie badanych o wpływie działań LGD na rozwój partnerstwa.

³ Szczegółowe dane dotyczące nie tylko metodologii badań, ale także literatury przedmiotu i szczegółowe wyniki badań zawarte są w książce: P s y k - P i o t r o w s k a i i n. 2013.

Dla zbadania wpływu uwarunkowań społecznych na poziom i strukturę kapitału społecznego lokalnych grup działania posłużono się dostępnymi danymi zastanymi, głównie z Banku Danych Lokalnych, takimi jak:

- 1) liczba aktywnych KGW i innych tradycyjnych form współpracy mieszkańców wsi (OSP) na obszarze partnerstw w 2010 r.,
- 2) liczba funkcjonujących na obszarze partnerstw aktywnych organizacji pozarządowych nowego typu (tj. struktur powstałych po 1989 r., posiadających osobowość prawną) oraz stowarzyszeń zwykłych w 2010 r.,
- 3) dynamika przyrostu lokalnych grup działania w województwie⁴.

Podobnie badano wpływ uwarunkowań gospodarczych na poziom i strukturę kapitału społecznego lokalnych grup działania, posługując się danymi z 2010 r., dotyczącymi:

- 1) struktury gospodarstw rolnych obszaru partnerstw,
- 2) stopy bezrobocia na obszarze partnerstw,
- 3) liczby grup producentów rolnych (na obszarze partnerstw),
- 4) liczby firm prowadzonych przez osoby fizyczne poza sektorem rolnym (na obszarze partnerstwa).

Do uwarunkowań kapitału społecznego lokalnych grup działania związanych ze współpracą sektora społecznego, publicznego i gospodarczego na obszarze ich funkcjonowania zaliczono:

- 1) różne wymiary współpracy między sektorem publicznym, społecznym i gospodarczym na obszarze partnerstwa (wymiar formalnoprawny, przepływy finansowe, interakcje między sektorami),
 - 2) przywództwo lokalne i autorytet władzy lokalnej.
- Sformułowano 5 hipotez badawczych.

1. Kapitał społeczny lokalnych grup działania posiada cechy kapitału zdekodowanego, między wszystkimi komponentami tego kapitału nie występują zależności istotne statystycznie.

2. W strukturze kapitału społecznego lokalnych grup działania najniższym poziomem cechuje się komponent sieci.

3. Im wyższy poziom aktywności społecznej na obszarze, na którego rzecz funkcjonują lokalne grupy działania, tym wyższy poziom ich kapitału społecznego.

4. Im niższy poziom gospodarczego rozwoju obszaru, na rzecz którego funkcjonują lokalne grupy działania, tym niższy poziom ich kapitału społecznego.

5. Im wyższy poziom współpracy między sektorem społecznym, publicznym i gospodarczym na obszarze, na którego rzecz funkcjonują lokalne grupy działania, tym wyższy ich poziom kapitału społecznego.

⁴ Porównywano liczbę LGD, które zawarły umowę z FAPA o realizację schematu II PPL+ oraz liczbę LGD, które podpisały umowy z urzędami marszałkowskimi o realizację osi czwartej Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013.

W badaniu wykorzystano „wielokrotne studium przypadku” – gdzie w ramach tego samego procesu badawczego analizuje się kilka przypadków, dokonuje porównania i tworzy uogólnienia teoretyczne (S t a k e 1997: 123–124).

Dla realizacji założonych celów w ramach przyjętego podejścia badawczego wykorzystano kilka technik. Pierwszą była ankieta indywidualna, skierowana do członków lokalnych grup działania funkcjonujących na terenie wytypowanych województw. Dane zebrane za jej pomocą posłużyły do oszacowania poziomu i struktury kapitału społecznego lokalnych grup działania. W badaniach uzyskano 586 wypełnionych ankiet, spośród 1500 rozdysponowanych, ze względu na zawartość (szczególnie liczne braki danych) do dalszych analiz zakwalifikowano 573 ankiety.

Drugą z zastosowanych technik była analiza materiałów zastanych, trzecią wywiad telefoniczny z pracownikami urzędów gmin wchodzących w skład analizowanych partnerstw terytorialnych.

Za pomocą analizy materiałów zastanych oraz informacji pozyskanych drogą wywiadów telefonicznych zebrano informacje dla określenia wartości zmiennych niezależnych, wchodzących w skład uwarunkowań sfery społecznej i ekonomicznej kapitału społecznego lokalnych grup działania oraz uwarunkowań jego poziomu związanych ze współpracą sektora publicznego, społecznego i gospodarczego na obszarze partnerstw. Stworzono również wykaz projektów najważniejszych dla LGD.

3. Procedura badawcza zastosowana w ramach analizy kapitału społecznego dobranych partnerstw terytorialnych

Z zestawienia, obejmującego lokalne grupy działania funkcjonujące na terenie poszczególnych województw Polski⁵, do analizy zakwalifikowano organizacje z województw lubuskiego, opolskiego oraz zachodniopomorskiego (weszły one w skład I zbioru – województw o najmniejszej sieci LGD) oraz małopolskiego, podkarpackiego i wielkopolskiego (należą do II zbioru – województw charakteryzujących się największym „nasyceciem” organizacjami tego typu).

O udział w badaniu zwrócono się do wszystkich grup działających na terenie wytypowanych województw (59 LGD). Zgodę na udział w nim wyrazili przedstawiciele nieco ponad połowy spośród nich (34 LGD), w tym 9 z 14 lokalnych grup działania wchodzących w skład pierwszego zbioru oraz 25 z 45 lokalnych grup działania wchodzących w skład drugiego zbioru.

W I zbiorze znalazły się: 1) trzy lokalne grupy działania z województwa lubuskiego (zrzeszające mieszkańców 24 gmin), 2) trzy lokalne grupy działania

⁵ Zestawienie zawarte jest w publikacjach: B o r e k i in. 2006, s. 39, 53; oraz B o r e k 2007, s. 11; zamieszczone także w: P s y k - P i o t r o w s k a i in. 2013, s. 35.

z województwa opolskiego (zrzeszające mieszkańców 17 gmin), 3) trzy lokalne grupy działania z województwa zachodniopomorskiego (zrzeszające mieszkańców 29 gmin).

W II zbiorze również znalazły się lokalne grupy działania z trzech województw: 1) wielkopolskiego – 5 partnerstw, które zrzeszało mieszkańców 35 gmin, 2) małopolskiego – 11 organizacji, które zrzeszały mieszkańców 47 gmin, 3) podkarpackiego – 9 organizacji, które zrzeszały mieszkańców 46 gmin⁶.

Pozyskano 103 kwestionariusze ankiety od członków LGD I zbioru oraz 470 z II zbioru.

Pierwszym etapem analizy było opisanie poziomu i struktury kapitału społecznego całego zbioru członków LGD, po uprzednio sporządzonej ich charakterystyce społeczno-demograficznej. W drugim etapie dokonano porównania cech kapitału społecznego zbioru I i II⁷. Zwrócono także uwagę na uwarunkowania społeczne i gospodarcze, które mogły wpływać na ich kształt.

Postawione hipotezy badawcze weryfikowano na podstawie pogłębionej porównawczej analizy danych, obejmujących wypowiedzi 103 respondentów z I zbioru oraz 184 z II zbioru.

Opis wszystkich partnerstw i charakterystyka członków/partnerów LGD, zarówno społeczno-demograficzna, jak i dotycząca ich aktywności społeczno-politycznej i obywatelskiej, zamieszczone są w książce (z projektu): *Struktura*

⁶ Badaniami zostały objęte następujące partnerstwa terytorialne z włączonych do zbioru I województw:

- lubuskiego: Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania Regionu Kozła, Fundacja Porozumienie Wzgórz Dałkowskich oraz Fundacja Zielonej Doliny Odry i Warty. Partnerstwa zrzeszają mieszkańców od 6 do 12 gmin usytuowanych na obszarze od 3 do 5 powiatów;
- opolskiego: Partnerstwo Borów Niemodlińskich, Dolinę Stobrawy oraz EURO Country. Wspierają one od 3 do 7 gmin usytuowanych na obszarze jednego województwa;
- zachodniopomorskiego: Szanse Bezdroży Gmin Powiatu Goleniowskiego, Stowarzyszenie Lider Pojezierza oraz Fundacja Środkowopomorska Grupa Działania.

Drugą grupę badanych partnerstw terytorialnych z włączonych do II zbioru województw stanowiły partnerstwa z:

- Wielkopolski: Lokalna Grupa Działania Gościnną Wielkopolska, Ostrzeszowska Lokalna Grupa Działania, Lokalna Grupa Działania Stowarzyszenie KOLD, Stowarzyszenie Światowid, Stowarzyszenie Czarnkowsko-Trzcianecka Lokalna Grupa Działania;
- Małopolski: Dunajec-Biała, PROKOPARA, Dolina Karpią, Jaksa, Stowarzyszenie Rozwoju Spisza i Okolicy, Stowarzyszenie Rozwoju Orawy, Gorce Pieniny, Gościniec 4 Żywiołów, Korona Północnego Krakowa, LGD Olkusz, Podhalańska LGD;
- Podkarpacia: Subregion Magurski, Partnerstwo dla Ziemi Niżańskiej, Lasovia, CK Podkarpacie, PROWENT, Kraina Sanu, Dolina Strugu, Dorzecze Wisłoka, Czarnorzecko-Strzyszowska LGD.

⁷ Aby liczebność respondentów (a także partnerstw) z drugiego zbioru była zbliżona do liczebności z I, do dalszych analiz z II zbioru losowo wybrano partnerstwa: 1) Ostrzeszowska Lokalna Grupa Działania oraz LGD KOLD (z Wielkopolski), 2) Subregion Magurski, Lasovia, CK Podkarpacie, Partnerstwo dla Ziemi Niżańskiej (z Podkarpacia), oraz 3) LGD Dunajec-Biała, LGD PROKOPARA, Dolina Karpią (z Małopolski).

i uwarunkowania kapitału społecznego lokalnych grup działania (P s y k - P i o t r o w s k a i i n., 2013). Wyniki tej części analiz są także podstawą dwóch artykułów w niniejszym zbiorze: Agnieszki Kretk-Kamińskiej, *Zasoby kapitału ludzkiego i społecznego w lokalnych grupach działania*, oraz Danuty Walczak-Duraj, *Aktywność społeczna członków lokalnych grup działania*.

W nawiązaniu do tych artykułów, sygnalizujemy, że badani członkowie LGD cechują się wysokim poziomem kapitału ludzkiego, na co składa się wysoki poziom wykształcenia respondentów, aktywność społeczno-polityczna i znacząca pozycja zawodowa, poczucie kontroli nad własnym życiem. Nie jest to zaskoczeniem, ponieważ do badań włączyły się chętniej osoby bardziej zaangażowane w działalność partnerstw terytorialnych, o ponadprzeciętnych zasobach w tym zakresie, a podejmując decyzje o przystąpieniu do LGD miały na swoim koncie różne inne formy aktywności. Zatem, co podkreśla w swoich konkluzjach A. K r e t e k - K a m i ń s k a⁸, charakterystyki społeczno-demograficzne członków lokalnych grup działania (poziom kapitału ludzkiego) oraz wygenerowany poza strukturami LGD ich kapitał społeczny mogą przynajmniej częściowo warunkować stosunkowo wysoki poziom kapitału społecznego omawianych partnerstw. „Co za tym idzie, w ramach LGD, kapitał społeczny jest pomnażany w przypadku tych osób, które już w momencie przystąpienia do struktury cechowały się jego wysokim poziomem”⁹. To one miały największe szanse na wybór do zarządu i rady. Osoby te, co wykazały analizy aktywności obywatelskiej, należały do grona aktywistów także w tym obszarze, np. w grupie tej zaznaczał się wyższy poziom frekwencji wyborczej w ostatnich wyborach samorządowych oraz udział w pracach towarzyszących prowadzeniu kampanii wyborczej, wyższy odsetek z nich deklarował zamiar kandydowania w kolejnych wyborach do administracji lokalnej¹⁰.

Po charakterystyce zbiorowości badanej dokonano analizy struktury kapitału społecznego badanych LGD, stosując dobrane i opisane wyżej zmienne wskaźnikowe, które pozwoliły oszacować poziomy trzech komponentów: zaufania, norm i wartości oraz sieci¹¹. Następnie określono powiązania pomiędzy nimi, aby

⁸ Patrz artykuł: Kretk-Kamińska, *Zasoby kapitału ludzkiego i społecznego w lokalnych grupach działania* w niniejszym tomie.

⁹ Tamże.

¹⁰ Szczegółowa analiza aktywności społecznej i obywatelskiej zawarta jest w niniejszym tomie, w artykule D. Walczak-Duraj, *Aktywność społeczna lokalnych grup działania*.

¹¹ Za empiryczne wskaźniki kapitału społecznego, stanowiące podstawę konstrukcji jego miary syntetycznej, przyjęto zmienne stosunkowo najsilniej ze sobą skorelowane w ramach każdego z komponentów i jednocześnie takie, w przypadku których uzyskano dane najbardziej kompletne. Syntetyczną wartość każdego komponentu jako całości uzyskano poprzez zsumowanie wartości poszczególnych składowych. Wszystkie trzy indeksy, wyrażające wartości poszczególnych składowych każdego z wyróżnionych komponentów poddano transformacji. W jej wyniku indeks każdego komponentu sprowadzono do postaci trzypunktowej, gdzie wartość 0 oznaczała brak zaufania (akceptacji; uczestnictwa) zaś wartość 2 oznaczała duże zaufanie do większości kategorii nim objętych (wysoki poziom akceptacji większości norm; wysoki poziom uczestnictwa w większości wyróżnionych sieci).

stwierdzić, czy można mówić o spójności kapitału społecznego LGD. Oszacowano też poziom kapitału społecznego lokalnych grup działania jako pewnej całości (stanowiącej sumę wyróżnionych komponentów składowych).

4. Podstawowe wyniki i wnioski z badań

Charakterystyka komponentu zaufania kapitału społecznego LGD, dokonana na podstawie analizy zmiennych zaufania sfery prywatnej (zaufania do osób znanych), zaufania zgeneralizowanego oraz zmiennych zaufania sfery publicznej (zaufanie do instytucji z trzech sektorów, które mają znaczenie dla funkcjonowania lokalnych grup działania) pozwala na sformułowanie poniższych wniosków.

Prawie wszyscy członkowie ufali nie tylko rodzinie (98% ogółu), ale także swoim współpracownikom z lokalnej grupy działania (96% z nich). Jednakże kiedy wskazywali na grupę współpracowników z LGD, których darzyli najwyższym zaufaniem, to zazwyczaj wybór padał na przedstawicieli sektora, z którego sami się rekrutowali. Stosunkowo najniższym poziomem zaufania (generalnie w analizowanych partnerstwach) byli obdarzani przedstawiciele sektora gospodarczego. Potwierdza to wyniki innych badań, w których zwraca się uwagę na relatywnie niski poziom zaufania w społecznościach lokalnych do przedsiębiorców prywatnych, którym przypisuje się niechęć do angażowania się w działania nieprzynoszące im bezpośrednio korzyści materialnych. Członkom LGD reprezentującym sektor gospodarczy ufała tylko nieco ponad połowa współpracowników. Nieufnie nastawieni do nich byli przede wszystkim reprezentanci sektora publicznego. Przymuszczalnie niższy poziom zaufania, jakim są obdarzani członkowie LGD reprezentujący sektor gospodarczy, może ograniczać poszerzanie składu partnerstwa o jego kolejnych reprezentantów (Zajda 2011: 126). Nieco większy odsetek respondentów (65% ogółu) ufał członkom LGD reprezentującym sektor publiczny. Największym zaufaniem cieszą się przedstawiciele sektora społecznego. Ufało im ok. 72% respondentów z sektora publicznego, 63% z sektora gospodarczego oraz 75% z sektora społecznego.

Większość respondentów (90% ogółu) obdarzała zaufaniem także współpracowników spoza LGD, ale nieco mniejszy odsetek respondentów (79% ogółu) zadeklarował zaufanie do sąsiadów. Być może wynika to ze specyfiki wiejskiego sąsiedztwa, któremu przypisuje się cechy pozytywne (pomoc sąsiedzka), ale też negatywne (nadmierne zainteresowanie życiem prywatnym osób mieszkających obok, na tej samej ulicy, w tej samej miejscowości, stanowiących grupę odniesienia porównawczego w zakresie jednostkowego statusu zawodowego lub materialnego).

Generalnie, 60% spośród badanych członków LGD ufa wszystkim trzem wymienionym kategoriom osób znanych (tj. sąsiadom, współpracownikom z i spoza LGD).

Tabela 1. Zaufanie do osób znanych – rozkłady odpowiedzi na pytania wskaźnikowe

Zaufanie do osób znanych	Duże		Umiarkowane		Brak	
	liczba	odsetek	liczba	odsetek	liczba	odsetek
Sąsiadów ($N = 568$)	329	57,9	120	21,1	119	21,0
Współpracowników spoza LGD ($N = 570$)	401	70,4	109	19,1	60	10,5
Współpracowników z LGD ($N = 548$)	312	56,9	212	38,7	24	4,4

Źródło: opracowanie własne z projektu: „Struktura i uwarunkowania kapitału społecznego lokalnych grup działania” (wszystkie zamieszczone w tekście tabele i wykres są zawarte w książce: *Psyk-Piotrowska i in.* 2013).

Można natomiast mówić o relatywnie niskim poziomie zaufania badanych w stosunku do nieznajomych (spotykanych w różnych sytuacjach życiowych) – zaufanie to wyrażało zaledwie 19,8% ogółu badanych, chociaż 2/3 zbiorowości deklarowało, że większości ludzi można ufać.

Tabela 2. Zaufanie społeczne – rozkłady odpowiedzi na pytania wskaźnikowe

Zaufanie społeczne	Duże		Umiarkowane		Brak	
	liczba	odsetek	liczba	odsetek	liczba	odsetek
Do obcych spotykanych w różnych sytuacjach życiowych ($N = 566$)	112	19,8	264	46,6	190	33,6
Przekonanie	Tak		Nie			
Większości ludzi można ufać ($N = 546$)	367	67,2	179	32,8		

Źródło: opracowanie własne.

Syntetyzujący obie opisane zmienne wskaźnik uogólnionego zaufania społecznego cechuje się najniższą średnią wartością spośród składowych komponentu zaufania. Tymczasem ten typ zaufania (do osób nieznajomych spotykanych w rozmaitych sytuacjach życiowych) warunkuje skłonność do wchodzenia w różnorodne relacje społeczne, ułatwia dostęp i pozyskiwanie informacji, które mogą skutkować budowaniem zróżnicowanych typów zasobów kapitału społecznego. Jest to zbieżne z poglądem, że w sytuacji niedostatku zgeneralizowanego zaufania społecznego oraz efektywnych instytucji regulujących relacje społeczno-ekonomiczne, skłonność do podejmowania nowych działań (zwłaszcza w sferze gospodarczej) maleje lub przyjmuje postać patologiczną (G r o w i e c 2011).

Badając zaufanie wertykalne cechujące członków LGD stwierdzono stosunkowo niski jego poziom (zważywszy specyfikę funkcjonowania partnerstw oraz ich skład). Duże zaufanie do większości wyróżnionych typów instytucji lokalnych

zadeklarował za ledwie co trzeci z badanych. Instytucjami, do których stosunkowo największa grupa badanych w ogóle nie miała zaufania, były władze lokalne i lokalni przedsiębiorcy (w obu przypadkach brak zaufania zadeklarował co czwarty respondent), zaś instytucjami wzbudzającymi co najmniej umiarkowane zaufanie wśród największego odsetka ankietowanych były organizacje pozarządowe (nie ufało im tylko 15% respondentów).

Jednakże z badań wynika także, iż w wielu przypadkach nie są one postrzegane jako niezależni rzecznicy interesu publicznego, ale jako podmioty uwikłane w różne relacje z władzą lokalną, o nie do końca jasno określonych celach działania.

Tabela 3. Zaufanie do instytucji lokalnych ważnych dla funkcjonowania LGD – rozkłady odpowiedzi na pytania wskaźnikowe

Zaufanie do instytucji i organizacji lokalnych	Duże		Umiarkowane		Brak	
	liczba	odsetek	liczba	odsetek	liczba	odsetek
Władz lokalnych ($N = 567$)	254	44,8	170	30,0	143	25,2
Organizacji pozarządowych działających na terenie gminy ($N = 567$)	308	54,3	172	30,3	87	15,3
Lokalnych przedsiębiorców ($N = 551$)	145	26,3	269	48,8	137	24,9

Ź r ó d ł o: opracowanie własne.

Przedstawione charakterystyki zjawisk wchodzących w skład pierwszego z wyróżnionych komponentów kapitału społecznego pokazują jego wewnętrzną niejednorodność. O ile zaufanie do osób znanych, spotykanych w codziennych sytuacjach jest stosunkowo duże (jego syntetyczny wskaźnik uzyskuje średnią wartość 1,54 w skali 0–2), o tyle zaufanie do instytucji lokalnych (średnia wartość wskaźnika wyniosła 1,21 w skali 0–2), a szczególnie zaufanie do osób nieznanymi (średnia wartość wskaźnika wyniosła 1,02 w skali 0–2) pozostaje na poziomie stosunkowo niskim. Średni poziom komponentu zaufania wyrażony w skali od 0 do 6 pkt (w badanej grupie) osiągnął poziom 3,79 pkt.

Charakterystyka komponentu norm i wartości podzielanych przez członków lokalnych grup działania, na który składały się składowe: patriotyzm lokalny członków LGD, deklarowane przez nich społecznikostwo, postrzeganie partnerstwa terytorialnego jako wartości oraz norma powinności współpracy międzysektorowej i obowiązek znajomości przez członków LGD procedur funkcjonowania organizacji, wskazała na poniżej sformułowane cechy tego komponentu.

Analiza poszczególnych elementów składowych wykazała, że badani są lokalnymi patriotami. Większość nie zamierza opuścić gminy. Aż 3/4 badanych jest gotowa ofiarować pieniądze na promocję kultury obszaru objętego działalnością

lokalnej grupy działania. Respondenci nie tylko brali udział w wyborach samorządowych, ale wielu z nich (58% ogółu) uczestniczyło w przygotowaniu kampanii wyborczej lub wykonywało jakieś prace na rzecz kandydata albo partii/komitetu wyborczego. Ponad połowa zastanawiała się nad kandydowaniem na radnego, wójta lub burmistrza, motywując to chęcią działania na rzecz interesów mieszkańców gminy. Rezultaty cząstkowe znalazły odzwierciedlenie w wysokich wartościach syntetycznego wskaźnika patriotyzmu lokalnego członków badanych grup. Średnia wartość wskaźnika (w skali 0–2 pkt) wyniosła 1,75 pkt.

Tabela 4. Patriotyzm lokalny – rozkłady odpowiedzi na pytania wskaźnikowe

Patriotyzm lokalny	Tak		Nie	
	liczba	odsetek	liczba	odsetek
Więź z gminą zamieszkania ($N = 569$)	494	86,8	75	13,2
Uczestnictwo w ostatnich wyborach samorządowych LGD ($N = 570$)	504	88,4	66	11,6

Źródło: opracowanie własne.

W ramach komponentu analizowano także te normy i wartości, które wiązały się z przynależnością członków LGD do tej organizacji, tj. chęć reprezentowania interesów partnerstwa oraz chęć nawiązania jak najszerzej współpracy na rzecz jego dobra między wszystkimi członkami grupy, a także przekonanie o konieczności znajomości procedur związanych z funkcjonowaniem LGD. Badani deklarują, że mają świadomość i akceptują pracę na rzecz całego partnerstwa nie tylko swojej gminy, a ich działalność w LGD ma służyć ogółowi, a nie realizacji interesów partykularnych.

Taka motywacja do działania w lokalnej grupie może stanowić czynnik ułatwiający jej członkom współpracę dla dobra mieszkańców objętych partnerstwem.

Tabela 5. Normy i wartości związane z uczestnictwem w LGD – rozkłady odpowiedzi na pytania wskaźnikowe

Normy i wartości związane z uczestnictwem w LGD	Interesy partnerstwa		Interesy gminy lub sektora		Interesy osobiste	
	liczba	odsetek	liczba	odsetek	liczba	odsetek
Chęć reprezentowania interesów partnerstwa/gminy jako główny motyw uczestnictwa w LGD ($N = 551$)	288	52,3	248	45,0	15	2,7
Przekonanie	Tak		Nie			
O potrzebie współpracy międzysektorowej członków LGD na rzecz partnerstwa ($N = 563$)	504	89,5	59	10,5		

Źródło: opracowanie własne.

Średnia wartość wskaźnika norm i wartości związanych z przynależnością do LGD wyniosła w badanej zbiorowości 1,49 pkt (w skali 0–2).

Wyniki dotyczące społecznikostwa i podmiotowości respondentów wskazują, iż niemal co drugiego z ankietowanych członków LGD cechowało poczucie wysokiego poziomu kontroli nad własnym życiem (podmiotowości) oraz przeświadczenie o konieczności uwzględniania dobra innych ludzi podczas realizowania własnych interesów (wykazywania się wrażliwością na ich potrzeby i gotowością do pomocy).

Tabela 6. Społecznikostwo i poczucie podmiotowości
– rozkłady odpowiedzi na pytania wskaźnikowe

Normy społeczne	Wysoki		Średni		Niski	
	liczba	odsetek	liczba	odsetek	liczba	odsetek
Poziom poczucia podmiotowości respondentów ($N = 546$)	324	57,7	221	39,3	17	3,0
Przekonanie	Tak		Nie			
Że ludziom należy pomagać ($N = 545$)	440	80,7	105	19,3		

Źródło: opracowanie własne.

Średnia wartość wskaźnika syntetycznej zmiennej norm społecznych wyniosła 1,48 pkt (w skali 0–2).

Wysokie wartości wskaźników wszystkich zmiennych cząstkowych wchodzących w skład syntetycznego komponentu norm i wartości przełożyły się wprost także na wartość jego miary zbiorczej. Średnia wartość komponentu norm i wartości w badanej grupie wyniosła 4,73 pkt (w skali 0–6) i okazała się najwyższa wśród średnich wartości wszystkich komponentów kapitału społecznego.

Na komponent sieci składały się trzy wieloelementowe składniki: zaangażowanie respondentów w sieci współpracy na rzecz społeczności lokalnej (partnerstwa lub gminy), uczestnictwo respondentów w pracach LGD, poczucie wpływu członków LGD na funkcjonowanie partnerstwa. Blisko 3/4 członków LGD pracowało na rzecz mieszkańców: w instytucjach publicznych (np. jako urzędnicy, radni, wójtowie), w organizacjach pozarządowych bądź indywidualnie lub w porozumieniu z innymi mieszkańcami gminy. Blisko 30% swoją aktywność przejawiało w co najmniej trzech formach. 71% spośród nich (zanim przystąpiło do LGD) uczestniczyło także w wydarzeniach związanych z promowaniem kulturowego dziedzictwa obszaru objętego działaniami organizacji.

Tabela 7. Zaangażowanie w sieci współpracy na rzecz partnerstwa lub gminy – rozkłady odpowiedzi na pytania wskaźnikowe

Zaangażowanie w sieci współpracy na rzecz partnerstwa lub gminy	Udział w wielu typach przedsięwzięć		Udział w 1–2 typach przedsięwzięć		Brak udziału w przedsięwzięciach	
	liczba	odsetek	liczba	odsetek	liczba	odsetek
Praca na rzecz mieszkańców gminy ($N = 561$)	170	30,3	245	43,7	146	26,0
Uczestnictwo	Tak		Nie			
W promowaniu lokalnej kultury ($N = 565$)	401	71,0	164	29,0		

Źródło: opracowanie własne.

Co czwartemu z respondentów można było przypisać najwyższą wartość zmiennej, oznaczającą zaangażowanie w różne typy działań na rzecz lokalnej społeczności (w tym, w promowanie kultury lokalnej). Średni poziom omawianej zmiennej wyniósł 1,11 pkt (w skali 0–2).

Także aktywność respondentów w ramach samej LGD przybierała różne formy.

Tabela 8. Typ aktywności w pracach LGD ($N = 564$)

Aktywny udział w realizacji inicjatyw		Udział w dyskusjach, opiniowanie przedsięwzięć		Wyłącznie formalne uczestnictwo	
liczba	odsetek	liczba	odsetek	liczba	odsetek
308	54,6	173	30,7	83	14,7

Źródło: opracowanie własne.

Zwraca uwagę fakt, że blisko 15% jest biernymi, tylko formalnymi członkami partnerstwa, ponad 12% ocenia swoją działalność poniżej przeciętnego poziomu. Niektórzy respondenci (ok. 14%) tłumaczyli ten stan rzeczy brakiem obiektywnych możliwości wykonywania pewnych zadań, które „przydzielane są systematycznie pewnej grupie tych samych osób, 11% natomiast stwierdziło, iż nie uczestniczyło w realizacji inicjatyw na rzecz mieszkańców gmin tworzących obszar partnerstwa, ponieważ nie byli o tym informowani. Może to świadczyć o niedrożnej komunikacji między organami, ich biurem a członkami LGD.

W niektórych publikacjach podkreśla się, że LGD ulega profesjonalizacji i ekonomizacji (Zajda 2011). Ma na to wpływ znaczący udział biura w funkcjonowaniu LGD oraz biurokratyczne procedury, które ograniczają możliwość udziału w codziennej działalności partnerstw szeregowym członkom. Aktywność

w LGD jest różna od podejmowanej w wiejskich organizacjach pozarządowych i potrzebna jest znajomość procedur prawnych i finansowych, które regulują funkcjonowanie lokalnej grupy działania. Blisko 71% badanych uważa, że wszyscy jej członkowie powinni znać procedury biurokratyczne, które są dość skomplikowane. Dotychczasowe doświadczenia związane z wdrażaniem PPL+ przysparzało wiele trudności. Zdaniem respondentów – wymagało dużego zaangażowania, podnoszenia umiejętności, kompetencji. Nabyte doświadczenie procentuje w obecnym okresie programowania. Kolejny etap realizacji podejścia LEADER był dla badanych nieco łatwiejszy. Działalność w partnerstwach to nie tylko nowe doświadczenia i wiedza, lekcja obywatelskości, ale także refleksja, co można usprawnić w procedurach określających funkcjonowanie LGD. Największą wiedzę na temat funkcjonowania LGD posiadają ich liderzy, którzy są najczęściej członkami zarządu i rad lokalnych grup działania. Jednakże zastanawiające jest, że tylko 38% z nich wie, co oznacza termin „rozwój wielofunkcyjny”, a 54% „rozwój zrównoważony”. Nieznajomość tych kategorii pojęciowych może utrudniać zrozumienie polityki przemian obszarów wiejskich.

Ponad 90% respondentów jest przekonanych o pozytywnym oddziaływaniu LGD na procesy społeczno-gospodarcze zachodzące na obszarze partnerstwa.

Tabela 9. Przekonanie o wpływie działań LGD na rozwój partnerstwa ($N = 458$)

Wpływ LGD na rozwój wielu sfer		Wpływ LGD na rozwój kilku sfer		Brak wpływu LGD na rozwój partnerstwa	
liczba	odsetek	liczba	odsetek	liczba	odsetek
210	45,9	210	45,9	38	8,3

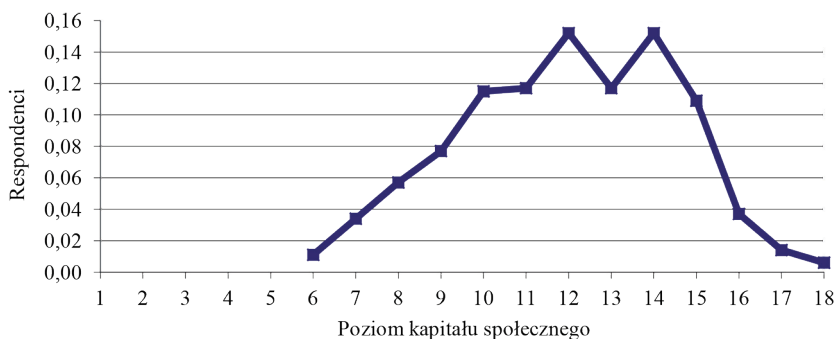
Ź r ó d ł o: opracowanie własne.

Syntetyczny wskaźnik poczucia wpływu na funkcjonowanie partnerstwa osiągnął stosunkowo wysoką średnią wartość równą 1,23 pkt (w skali 0–2).

Średnia wartość komponentu sieci wyniosła 3,53 pkt (w standaryzowanej 7-punktowej skali obejmującej zakres od 0 do 6 pkt).

Uznano, że wszystkie opisane pytania wskaźnikowe, pozwalające na oszacowanie wartości poszczególnych komponentów, posiadają taką samą wagę i zostały włączone do indeksu kapitału społecznego. Sumując je uzyskano wartości liczbowe wyrażające w syntetycznej formie najpierw poziom każdego z komponentów (co zaprezentowano powyżej), a docelowo także poziom kapitału społecznego lokalnych grup działania.

Syntetyczna skala kapitału społecznego miała potencjalną rozpiętości 19 pkt. Okazało się jednak, że sześć teoretycznie możliwych najniższych wartości skali nie wystąpiło empirycznie (por. rysunek 1).

Rysunek 1. Poziom kapitału społecznego w badanych LGD (suma komponentów)

Źródło: opracowanie własne.

Generalnie, poziom analizowanej zmiennej w całej zbiorowości badanej jest wysoki i jego średnia wartość wynosi 11,93. W odniesieniu do tej wartości oszacowano i interpretowano poziom kapitału społecznego członków lokalnych grup działania (w skali od bardzo wysokiego, wysokiego, przeciętnego, niskiego do bardzo niskiego).

Niemal 40% badanych charakteryzowało się przeciętnym poziomem analizowanej zmiennej, co trzeciemu przypisano jego ponadprzeciętną wartość, pozostałym 30% respondentów odpowiadały wartości poniżej przeciętnej. Bardzo wysokim poziomem kapitału społecznego charakteryzowało się niespełna 6% badanych, bardzo niskim – nieco ponad 10% ich ogółu.

Stosunkowo wysoki poziom kapitału społecznego lokalnych grup działania jest (jak wspomniano), przynajmniej częściowo, warunkowany charakterystykami społeczno-demograficznymi jej członków (poziomem kapitału ludzkiego). Nośnikami wysokiego poziomu kapitału społecznego nie są w równym stopniu wszyscy członkowie LGD. Wysokie wartości syntetycznej zmiennej kapitału społecznego cechują przede wszystkim osoby z wyższą pozycją społeczną, mierzoną wyższym prestiżem i wyższymi dochodami.

W badanej zbiorowości stosunkowo najwyższy poziom osiągnął komponent norm i wartości. Ponad 60% badanych przypisano ponadprzeciętną wartość tej zmiennej, podczas gdy ponadprzeciętną wartością komponentu zaufania cechowało się 33% badanych, zaś komponentu sieci 20% badanych. Aby odpowiedzieć na pytanie o spójności kapitału społecznego jako całości złożonej z komponentów przeprowadzono analizę ich powiązań.

Związki pomiędzy wyróżnionymi komponentami kapitału społecznego nie były na tyle silne, aby uzasadniały stwierdzenie, że jest on spójny.

Stosunkowo najsilniejsza jest zależność ($r = 0,31$) pomiędzy komponentem norm i wartości oraz komponentem sieci. Najsłabiej powiązany z pozostałymi

elementami kapitału społecznego jest komponent zaufania, co może świadczyć o słabej podstawie aktualnej współpracy w ramach LGD i oznaczać w przyszłości niską skłonność do zawierania nowych kontaktów i tworzenia nowych sieci. Tezę wzmacnia spostrzeżenie badawcze, że rzeczywista współpraca w partnerstwach odbywa się często w ramach wąskiego i stosunkowo zamkniętego kręgu osób sprawujących (od dłuższego czasu) najwyższe funkcje w organach decyzyjnych grupy.

Zatem hipoteza o zdekomponowanym charakterze kapitału społecznego lokalnych grup działania uległa weryfikacji, a najsłabszym komponentem okazał się komponent sieci.

Zaobserwowany co najwyżej słaby związek między wyróżnionymi komponentami kapitału społecznego pozwala dostrzec problemy związane z aktywizowaniem wiejskich i małomiasteczkowych społeczności lokalnych. Wsparcie dla tworzenia nowych sieci współpracy może być skuteczne wtedy, gdy wzrośnie poziom zaufania członków tych społeczności (zwłaszcza zaufania zgeneralizowanego). Dotychczasowy sposób organizacji struktury badanych LGD (w różnym zakresie) może ograniczyć udział w procesach decyzyjnych szeregowych jej członków. Stawia to pod znakiem zapytania realizację niektórych z zasad podejścia LEADER – np. zasady partnerstwa oraz oddolnego podejścia.

Dokonując analizy porównawczej dwóch badanych zbiorów (I i II), stwierdzono, że poziom kapitału społecznego członków organizacji należących do zbioru II (z województw najbardziej nasyconych siecią LGD) był niższy, zaś struktura tego kapitału bardziej rozproszona. Kapitał społeczny grup z I zbioru wydaje się spójniejszy i osiąga wyższy poziom. Jest to ostrożna interpretacja, biorąc pod uwagę to, że przy próbie samorządnej do badania zgłosiło się znacznie mniej członków ze zbioru I i były to osoby najaktywniejsze, o wysokim kapitale ludzkim. Ponadto ich kapitał społeczny w wymiarze zaufania bazował przede wszystkim na jego aspekcie horyzontalnym. Konsekwencją tego stanu rzeczy może być większa skłonność członków z tego zbioru do podejmowania współpracy z osobami sobie dobrze znanymi. Ich działania mogą łączyć się z realizacją spraw dotyczących stosunkowo wąskiego kręgu mieszkańców partnerstwa. Można przypuszczać, że ich wysoki kapitał społeczny ma raczej charakter wiążący niż pomostowy.

Weryfikując trzy ostatnie hipotezy o wpływach: aktywności gospodarczej, społecznej na obszarze partnerstw i współpracy międzysektorowej, na poziom kapitału społecznego LGD, uzyskano wyniki, które nie potwierdzają zawartych w nich przypuszczeń.

I tak, wyniki przeprowadzonych analiz nie potwierdziły hipotezy, że wyższy poziom rozwoju gospodarczego generuje wyższy poziom kapitału społecznego. Stosunkowo najwyższym poziomem kapitału społecznego charakteryzują się członkowie LGD funkcjonujących na obszarach o przeciętnym poziomie rozwoju gospodarczego. Taki wynik nie potwierdza tezy R. Putnama o zależności kapitału społecznego i ekonomicznego. Świadczyć to może o tym, że zbyt wysoki poziom

rozwoju gospodarczego obszaru partnerstwa nie mobilizuje mieszkańców do podejmowania działań służących zmianom, a jego zbyt niski poziom nie stwarza wystarczających warunków do realizacji takich działań.

Wykazano też, że zależność pomiędzy poziomem aktywności społecznej na obszarze partnerstw a poziomem ich kapitału społecznego ma przeciwny kierunek. Najniższą średnią wartością kapitału społecznego cechowały się LGD funkcjonujące na obszarach, gdzie zarejestrowano największą liczbę organizacji społecznych, a najwyższą średnią wartość kapitału społecznego odnotowano na obszarach, na których jest stosunkowo najmniej tych organizacji. Wysoki poziom kapitału społecznego członków LGD zlokalizowanych na obszarach o stosunkowo niskim poziomie aktywności społecznej może wynikać z rzeczywistego zaangażowania osób o stosunkowo wysokim zaufaniu społecznym oraz ich przekonaniu o konieczności i sensowności podejmowania działań na rzecz tego partnerstwa, w sytuacji bierności mieszkańców.

Charakter uzyskanych danych (braki, nieweryfikowalna wiarygodność dokumentów) nie daje podstaw do jednoznacznego stwierdzenia, czy zakres współpracy trójsektorowej realizowanej na obszarze gmin objętych wsparciem lokalnych grup działania wpływa na poziom kapitału społecznego członków LGD.

5. Wnioski praktyczne

Przeprowadzone badania wskazały na występowanie dekompozycji cech kapitału społecznego, świadczącej m.in. o słabym związku między deklaracjami respondentów dotyczącymi motywów i wartości kierujących ich postępowaniem a faktycznie realizowanymi przez nich działaniami w ramach sieci. Słabość komponentu sieci współpracy LGD jest istotnym mankamentem, zważywszy na istotę podejścia LEADER, w którym podstawą jego wdrażania jest aktywne współdziałanie reprezentantów trzech sektorów.

Problemem do analizy przez praktyków jest wypracowanie sposobów wzmocnienia sieci powiązań, pozwalający na większe zaangażowanie w prace partnerstw wszystkich jego członków. Zastanowienia wymaga potrzeba takich zmian w strukturach organizacyjnych, które pozwoliłyby na zwiększenie możliwości partycypacji w procesach decyzyjnych szeregowych członków, tym samym wzmacniając jedną z ważnych zasad partnerstwa – „oddolnego podejścia”.

Do strukturalnych problemów należą też rozstrzygnięcia dotyczące wielkości i zasięgu działania partnerstwa. Niektóre struktury są zbyt duże i utrudniają systematyczny kontakt członków z organami decyzyjnymi i wykonawczymi. Postulaty dalszego poszerzania granic partnerstw, dla którego to argumentem jest korzystniejsze finansowanie projektów podejmowanych przez większe LGD godzą w istotę podejścia LEADER: wsparcia dla rozwoju wsi, którego wizja kształ-

towana miała być i realizowana przez jak najszerszą zbiorowość mieszkańców obszaru działania lokalnych grup działania.

Regulacji lub korekcie powinna być poddana „zasada trójsektorowego współdziałania”. Z badań wynika, że przedstawiciele sektora prywatnego od których oczekuje się (w opiniach społecznych) przedsiębiorczości pozostają niejako w cieniu działalności partnerstw jako pewnych całości (nie wspominając, że mają relatywnie najmniejsze zaufanie współpracowników). Pomiędzy sektorem publicznym a społecznym czasem zacierają się granice, jeśli chodzi o reprezentantów tych sektorów, którzy niekiedy występują w podwójnej roli – pracownika instytucji publicznej i działacza organizacji pozarządowej. Powstaje też pytanie, jak uniezależnić sektor społeczny od nadmiernego czasem wpływu władzy lokalnej i ustalić relacje pomiędzy tymi podmiotami na zasadzie „pomocniczości”. Jak można zapobiegać procesowi nadmiernej municypalizacji aktywnych form działania w lokalnych społecznościach, będących efektem oddolnych inicjatyw?

Poprawy, jak wynika z badań, wymaga przebieg komunikacji społecznej (szeroko rozumianej) w partnerstwie terytorialnym. Do wszystkich jego mieszkańców powinny docierać wszelkie informacje dotyczące zarówno zasad funkcjonowania LGD, jak i aktualnych form działania, projektów (do napisania lub realizowanych). Istnieje chyba także potrzeba szkoleń dla szerszych rzeszy szeregowych członków, ale także osób funkcyjnych, których celem byłoby uzupełnianie i pogłębianie wiedzy na temat istoty partnerstw, oraz wykładni dla zasad, według których oczekuje się zmian oblicza wsi europejskiej, w tym polskiej (m.in. rozwój wielofunkcyjny, zrównoważony).

Bibliografia

- Borek T. (2007), *Realizacja Pilotażowego Programu LEADER+ w Polsce*, Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa, Warszawa.
- Borek T., Fałkowski J., Giejbowicz E., Janiak K., Poślednik A., Zielińska M. (2006), *Inicjatywa LEADER – pierwsze doświadczenia i szanse rozwoju*, Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa, Warszawa.
- Frykowski M. (2009), *Klasyczne typy kapitału społecznego wśród mieszkańców terenów wiejskich województwa łódzkiego*, [w:] *Kapitał społeczny. Partycypacja obywatelska. Rozwój lokalny*, E. Psyk-Piotrowska (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 65–79.
- Frykowski M., Starosta P. (2008), *Kapitał społeczny i jego użytkownicy*, „Przegląd Socjologiczny”, vol. LVII, nr 1, (Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź), s. 31–62.
- Growiec K. (2011), *Kapitał społeczny. Geneza i społeczne konsekwencje*, Wydawnictwo Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej „Academica”, Warszawa.
- Niesporek A. (2008), *Miejsce i funkcja pojęcia kapitału społecznego w teorii socjologicznej*, [w:] *Kapitały ludzkie i społeczne a konkurencyjność regionów*, M. Szczepański, K. Bierwaczonka, T. Nawrocki (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 19–28.
- Ocena funkcjonowania LGD realizujących LSR w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013* (2012), raport PSDB, Warszawa, (maszynopis niepublikowany).

- Psyk-Piotrowska E., Zajda K., Kretek-Kamińska A., Walczak-Duraj D. (2013), *Struktura i uwarunkowania kapitału społecznego lokalnych grup działania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Putnam R. (1995), *Demokracja w działaniu. Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*, Społeczny Instytut Wydawniczy ZNAK, Fundacja im. Stefana Batorego, Kraków–Warszawa.
- Putnam R. (2008), *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Stake R. E. (1997), *Studium przypadku*, [w:] *Ewolucja w edukacji*, L. Korporowicz (red.), Oficyna Naukowa, Warszawa, s. 120–146.
- Zajda K. (2011), *Nowe formy kapitału społecznego wsi. Studium przypadku lokalnych grup działania z województwa łódzkiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Zajda K. (2013), *Partycypacja polityczna a zasoby kapitału społecznego liderów podkarpackich lokalnych grup działania*, Uniwersytet Łódzki, Łódź, (maszynopis).

Elżbieta Psyk-Piotrowska

THE RESEARCH OF SOCIAL CAPITAL OF THE LOCAL ACTION GROUPS – THE CONCEPT OF RESEARCH, ANALYSIS AND CONCLUSIONS

Summary. The article presents the objectives and results of studies carried out under a grant funded by the National Science Center “The structure and determinants of social capital in local action groups”. The concept of research shows objectives, issues, hypotheses, selection of units for testing, methods and techniques of analysis, including basic procedures. The second part presents the results of the study, that are the basis for testing hypotheses about the level and structure of LAG’s social capital and conditions of economic and social activity in the area of partnerships, for the characteristics of their social capital. The results show a relatively high (as in rural areas) level of social capital within LAG, in large part conditioned by high level of human capital of its members. The study shows the decomposition components (trust, norms and values, and networks) that are parts of the social capital (the highest average value obtained dimension of norms and values, the lowest-network). Hypotheses concerning the relationship between LAG social capital and social activity, economic and sectoral cooperation were not confirmed by the test results. The article ends with recommendations for practitioners.

Keywords: social capital, social capital components, the LEADER approach, local action group.